

KANT'TA DOĞA YASALARININ A PRİORİLİĞİ ÜZERİNE

Fatih KINA*

ÖZ

Duyulardan gelen bilginin yanıltıcı olabileceği ve kişiden kişiye değişebileceği, düşünce tarihi boyunca söylenegelmiştir. Buna karşılık tüm nesnelere tabî olduğu yasalar konusunda böylesi bir rölativizm yok gibidir. 'Atılan her taş yere düşer' ya da 'Her değişimin bir nedeni vardır' önermeleri hangi özne referans alınır alınmaz doğru gibi gelir. Fakat Hume, nesnelere arasında olduğu varsayılan zorunlu ilişkilerin de aslında sürekli öyle algılanmaktan kaynaklanan bir alışkanlığın ifadeleri olduğunu iddia eder. Kant ise onun söylediklerine değer vermekle birlikte matematik ve doğa bilimlerinin nesnelere arasında gördüğü birtakım zorunlu ilişkilerin Hume'un iddialarını geçersiz kıldığını söyler. O, zorunlu ilişkileri anlatan yasaların nesnelere kaynaklanmadığı noktasında Hume'a katılır ancak yasaların tamamen reddi noktasında ondan ayrılır. Peki, ama yasaların kaynağı nesnelere dünyası değilse neresidir? Kant, Transandantal Dedüksiyonda "nesnenin apriori bilgisi"nin nasıl mümkün olduğunu göstermeye çalışırken dolaylı olarak doğa bilimlerinde gözlenen yasaların kaynağını da araştırır. Fakat bunu yaparken doğa değil, bugün daha çok bilişsel psikolojinin çalışma alanı içinde bulunan algı, bellek, düşünme gibi birçok kavram ve yeti üzerinde durur. Çünkü onun bu konudaki temel iddiası doğa yasalarının insan aklı ve onun bilişsel yetilerinden kaynaklandığı yönündedir. Çalışmamız Transandantal Dedüksiyonda ileri sürülen bu iddianın Kant tarafından nasıl izah edildiğini göstermeyi hedefler.

Anahtar kelimeler: Kant, Transandantal Dedüksiyon, Kategori, Sentez, Tamalgı, Bilinç, Özbilinç, Doğa

ON THE A PRIORINESS OF THE LAWS OF NATURE IN KANT

ABSTRACT

It has been said throughout the history of thought that information from the senses can be misleading and may vary from person to person. On the other hand, there seems to be no such relativism regarding the laws to which all objects are subject. The propositions 'Every stone thrown falls to the ground' or 'Every change has a reason' seems to be true regardless of which subject is referenced. However, Hume claims that the necessary relations that are supposed to exist between objects are actually expressions of a habit that arises from being constantly perceived as such. Kant, on the other hand, gives value to what he says, but argues that some of the necessary relationships that mathematics and natural sciences see between objects invalidate Hume's claims. He agrees with Hume that the laws describing necessary relations do not originate from objects, but differs from him in rejecting them completely. But where is the source of laws if not the world of objects? In Transcendental Deduction Kant tries to show how "apriori knowledge of the object" is possible. This essay indirectly investigates the source of the laws observed in natural sciences, but while doing this, it focuses not on nature, but on many concepts and abilities such as perception, memory, thinking, which are within the working field of cognitive psychology today. Because his main claim on this subject is that the laws of nature originate from the human mind and its cognitive abilities. Our study aims to show how Kant explained this claim made in the Transcendental Deduction.

Keywords: Kant, Transcendental Deduction, Categories, Synthesis, Perception, Consciousness, Self consciousness, Nature

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)
2022 Bahar, sayı: 33, ss. 227-244
Makalenin geliş tarihi: 01.02.2022
Makalenin kabul tarihi: 26.03.2022
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)
Spring 2022, issue: 33, pp.: 227-244
Submission Date: 01 February 2022
Approval Date: 26 April 2022
ISSN 2618-5784

Giriş

Immanuel Kant (1724-1804), modern düşüncenin şekillenmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Başta epistemoloji olmak üzere etik, estetik, metafizik, siyaset felsefesi gibi birçok alanda yapmış olduğu çalışmaları günümüzde etkisini hala sürdürür. Onun “eleştirel felsefesi”nin temel kaynaklarından ilki olan *Saf Aklın Eleştirisi*¹ rasyonalist ve empirist tartışmaları ele alır, sentezler ve “kopernik devrimi” olarak anılan epistemolojisinin temel savlarını ortaya koyar. Kant’ın “devrim” niteliğindeki epistemolojisi, aklın tüm deneyimleri yapılandırdığı ve bunun sonucu olarak genel doğa yasalarını da belirlediği fikrine dayanır. Bu fikrin ele alındığı temel bölümlerden biri ve belki de en önemlisi Transandantal Dedüksiyon başlığını taşır. Bu bölüm, *SAE*’nın tamamı dikkate alındığında hacimsel olarak oldukça az yer kaplamasına rağmen Kant felsefesi açısından oldukça önemlidir. Öyle ki Kant, *Eleştiri*’nin önsözünde bu bölüm için “Anlama yetisi adını verdiğimiz yetinin temellerine inmek ve aynı zamanda onun kullanımının kurallarını ve sınırlarını belirlemek için Transandantal Analitiğin ikinci bölümünde Anlama Yetisinin Saf Kavramlarının Dedüksiyonu başlığı altında yapmış olduğumdan daha önemli bir araştırma bilmiyorum”² der. Bu nedenle Kant felsefesinin “Transandantal İdealizm” kavramı yanında ikinci ve en önemli kavramının “Transandantal Dedüksiyon” olduğunu söylenir.³

Bu önemli çalışma, kısa olmasına karşılık iki ayrı basım ve sunumdaki düzensizliklerden dolayı anlaşılması zor bir metin olarak görülmüştür.⁴ Metnin düzensizliği ve zorluğu yaptığımız çalışmada tecrübe ettiğimiz, muhtemelen onun üzerine çalışan her okuyucunun mutabık kalacağı bir konudur. Böyle olmakla birlikte bu zorluklar, çizdiğimiz sınırlar çerçevesinde Kant’ın doğa yasalarının a priori oluşunu nasıl temellendirdiğini izah etmemize engel teşkil etmez. Çalışma ilkin Kant’ın Dedüksiyondaki amacı ve kategorilerin bu amaç içindeki yerini göstermeyi hedefler. Daha sonra Dedüksiyonda doğa yasalarının a priori bilgisinin temel argümanlarından sentez (synthesis) ve tamalgı

¹ Çalışmanın devamında eser kısaca *SAE* ya da kısaca *Eleştiri* olarak yazılacaktır. Eser künyesi: Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, Trans. Paul Guyer&Allen W. Wood, Cambridge University Press 2000, (Eser çevrilerinde “İmmanuel Kant; Arı Usun Eleştirisi, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 1993” künyeli Türkçe metinden yararlanılmıştır.)

² Kant, *SAE*, A XVI (Önsöz)

³ Akt. Ayşegül Çıvgın. “Descartes, Hume ve Kant Örnekleri Üzerinden Bilginin Tesisinde Hayal Gücünün İşlevi”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, 2014, 256

⁴ Patricia Kitcher, *Critique of Pure Reason Introduction*. (Werner S. Pluhar, Trn.). Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1996, Introduction xliii

(apperzeption) kavramlarına yer verilecek ve son olarak bu temel argümanlara dayanarak nesnenin apriori bilgisinin nasıl izah edildiği ele alınacaktır. Nesnenin a priori bilgisi Kant için tüm nesnelere toplamı olarak doğanın a priori bilgisi anlamına geldiği için bu izah aynı zamanda doğa yasalarının a priori oluşunun Kant tarafından nasıl temellendirildiğinin de cevabı olacaktır.

Transandantal Dedüksiyonun Amacı ve Kategoriler

Transandantal Dedüksiyon deyiminin kendisi ile başlayacak olursak “Transandantal” kelimesi burada “tecrübenin imkânını araştırmayı” işaret eder.⁵ Dedüksiyon ise mantık terminolojisindeki anlamıyla değil, hukuk terminolojisinde bir şeyin meşruiyetini göstermek, hak taleplerini iletme, bir hakkı doğrulamak anlamlarıyla kullanılmaktadır. Paton bu anlamından dolayı dedüksiyon yerine gerekçelendirme (justification) kavramını önermiştir.⁶ Kant’ın metinde yapmak istediği göz önüne alınırsa önerilen sözcüğün isabetli olduğu söylenebilir. Çünkü Kant’ta bu metinde sıkça ifade ettiği gibi⁷ kategorilerin nesnelere uygulanmasının meşruiyetini-gerekçesini ya da başka bir ifadeyle “niçin kategoriler gibi bir varsayımı kabul etmemiz gerektiğini” göstermek ister. Kant’ın bu ifadelerine ve metinde yaptığı diğer açıklamalara baktığımızda anlama yetisi (verstand) kavramları ya da kategorilerin her hangi bir biliş için vazgeçilmez koşullar olduklarını gösterme amacı güttüğünü görürüz. *SAE*’de Transandantal Dedüksiyona geçmeden önce Kant, “metafiziksel çıkarım”da onları yargı türlerinin kökeninde bulunan, yargı türlerine biçimini veren yapılar olarak gösterir. Dolayısıyla onlar sayısal olarak on iki olan yargı türlerine denktir. Duyusal verilerden türetilmeyen ve bu nedenle a priori olarak var olan kategoriler, şimdi Transandantal Dedüksiyonda bilme eyleminin koşulları olarak gösterilmek istenir. Onlar her hangi bir şey hakkında bir bilgiye sahip olmak istediğimizde onun nesnel ve zorunlu özellikleri ya da bilme koşulları olarak anlama yetisinde hazır vaziyette bulunmaktadırlar.⁸ Buna bağlı olarak Kant, zihnin sonradan deneyimle şekillenmediğini aksine onun a priori

⁵ Allen W. Wood, *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitabevi, 2009, 74

⁶ H. J. Paton, *Kant’s Metaphysic of Experience*, Volume I, London: George Allen&Unvin Ltd. 1936, 313

⁷ Kategorilerin bir şeyin görüsü olmasa da genelde nesne olarak düşünülmesini sağlayan koşullar olarak önceden bulunup bulunmadığı... (A 93). Eğer bir nesnenin onlarsız (kategoriler) düşünülmemeyeceğini tanıtlarsam bu onların dedüksiyonu olur (A 96). Kategoriler düşüncenin olanaklı bir deneyimde ki koşullarıdır (A 111). Kategorileri bir görünüm nesnelere a priori bilgisi olarak göstermek... (B 161). Dedüksiyon saf anlama yetisi kavramlarının deneyin olanağının ilkeleri olarak betimlenmesidir (B 168).

⁸ Kitcher, *Critique of Pure Reason Introduction*, Introduction xliii

formlara sahip olduğunu ve dahası bu a priori formlar ile doğaya düzen verdiğini, ona yasalar buyurduğunu ortaya koymaya çalışır. Kant, bunun bir benzeri olarak daha önce *SAE*'nin Transandantal Estetik bölümünde, bir nesne ile henüz karşılaşmadan önce onu alabilme olanağı olarak zaman ve mekân formlarının duyarlılıkta a priori bulunduğunu iddia etmiştir. Dış dünyadan geldiği düşünülen veriler, biçimsel olarak bu formlar tarafından alındığı için nesnenin biçimsel olarak a priori bilgisi de kısmen duyarlılıkta mevcuttur.⁹ Matematik ve geometrinin sentetik a priori önermelerinin olanağı da duyarlılıkta mevcut bu formlara dayandırılır. Şimdi, Dedüksiyonda, dış dünyayı belirleyen benzer formların anlama yetisinde bulunup bulunmayacağı denetlenecek ve doğa yasalarının a priori bilgisi için bir zemin aranacaktır.

Kant'ın yukarıda açıklanan amaçları doğrultusunda, Dedüksiyonda yapmak istediği şeyi tam olarak kavrayabilmek için onun burada karşı durduğu savı da bilmek gerekir. Bu savın merkezinde empirizmin ama özellikle David Hume empirizminin deneyim anlayışı bulunur. Hume, tüm algılarımızın ve onlardan edindiğimiz izlenimlerin öznel bir karaktere sahip olduğunu söyler.¹⁰ "Ben" in kendisi de bu izlenimlerin birbiri ardına geçip gitmesi ile oluşan izafi bir varlıktır. Onda kalıcı bir benlik ya da zihinsel yapı yoktur. O bir "algılar demeti"dir. Buna ilişkin olarak Hume şöyle söyler:

Bana kalırsa ben, benlik dediğim şeyin en yakınına girecek olursam, her zaman sıcaklık ya da soğukluğun, ışık ya da gölgenin, sevgi ya da nefretin, acı ya da hazzın şu ya da bu tikel algısına çarparım. Hiçbir zaman benliğimi bir algı olmaksızın yakalayamam ve hiçbir zaman algıdan başka bir şey gözleyemem. Derin bir uyku esnasında olduğu gibi algılarım bir süre için ortadan kaldırılacak olursa, o süre boyunca benliğimi duyumsayamam ve var olmadığımı hakikaten söyleyebilirim.¹¹

Tüm deneyime eşlik eden, kalıcı bir benliğin olmadığını söylemek aynı zamanda, özne tarafında süreklilik gösteren bir ilke ya da kuralın bulunamayacağı anlamına gelir. Bu durumda kişiyi bu öznellikten kurtaracak olan tek şey doğadaki nesnel yasalar olacaktır. Ancak gel gör ki, doğada var olduğu düşünülen nesnel yasalar da yine öznenin psikolojik içeriklerine,

⁹ Georges Dicker, *Kant's Theory of Knowledge- An Analytical Introduction*, New York, Oxford University Press, 2004, 85

¹⁰ Dicker, *Kant's Theory of Knowledge- An Analytical Introduction*, 85

¹¹ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009, 174

Hume'un "çağrışımsal" dediği bir takım psikolojik ilkelere indirgenir. Buna göre, Hume'un eleştirisi ile ünlü olduğu "nedensellik", doğada bulunan nesnel ve zorunlu bir ilke değil, her A'dan sonra bir B'nin deneyimlenmesi sonucu ortaya çıkan bir alışkanlıktır. Bu alışkanlığa dayanarak A'nın görüldüğü her durumda B de beklenir. Bunun gibi A ve B birbirlerine benzer iseler "benzerlik", A ve B mekânsal olarak birbirinin yakınıdaysa "bitişiklik" ilkelerinden dolayı biri görüldüğünde diğeri de aranır.¹² Dolayısıyla deneyim için ne özne tarafında ne de nesne tarafında kalıcı yasalar ya da nesnel bir temel bulmak mümkün olur. Böyle düşünüldüğünde, deneyim öğeleri arasında zorunlu herhangi bir ilişkinin olmaması, onların düzeninin her an değişme ihtimali, çağrışımsal ilkelerin bu şekilde işlediği gibi başka şekilde de işleyebileceği bir keyfilik içermesi, deneyim dünyasının kaotik bir alan olarak görülmesine ve ondan edinilen bilgiye karşı şüpheci bir tavra yol açmıştır. Kant'ın Dedüksiyondaki amacı bu türlü görüşlerin hem öznelciliğinden hem de deney öğeleri arasındaki bağlantısızlık fikrinden kurtulma ve bu görüşün getirdiği şüpheciliği yenme girişimi olarak da görülmektedir.¹³

Sentez

Kant, bir sentez örneği olarak nedensellik yasasını sıkça kullanır. Ona göre nedensellik doğada kendi başına işleyen zorunlu bir yasa değil, kökleri insan aklında bulunan a priori bir kavramdır. Bunu anlatmak için Kant, *Prolegomena*'da "kolay anlaşılır bir örnek" verir. Örnek mealen şöyledir: Güneş ışınları bir taşın üzerine vurursa o taş ısınır. Bu durumla ne kadar çok insan, ne sıklıkla karşılaşır karşılaşılsın bu ancak bir alışkanlığın ifadesi olabilir ve bu ilişki bir zorunluluk içermez.¹⁴ Algılara dayanarak en fazla şu ana kadar güneşin taşı ısıttığı söylenebilir. Ama 'güneş taşı ısıtır' gibi geçmiş, şimdi ve gelecek zamanı içine alan nesnel ve zorunluluk içeren bir yargı kurabiliyorsa bu yalnızca algıya dayanarak söyleniyor olamaz. Güneş'in her zaman taşı ısıtacağı gibi bir yargı, mümkün deneylerin tamamı tüketilerek verilemez. Diğer taraftan ortada böylesi bir yargı olduğu için, bu, kökleri anlama yetisinde olan bir yargı

¹² Dicker, *Kant's Theory of Knowledge- An Analytical Introduction*, 86

¹³ Dicker, *Kant's Theory of Knowledge- An Analytical Introduction*, 86

¹⁴Hume'un da söylediği gibi. Zaten Kant dış dünyanın nesnelere arasında onların ilişkilerini düzenleyen zorunlu yasaların olmadığı konusunda Hume'a katılır. Bkz. Georges Dicker; *Kant's Theory of Knowledge- An Analytical Introduction*, Oxford University Press, New York 2004

olmalıdır.¹⁵ Yani algıya onda içerilmeyen, onunla gelmeyen bir "eklenme", bir anlama yetisi kavramı eklenmiş olmalıdır.

Kant'a göre algı içeriklerinin bağlanması ve onlar üzerine yükselerek nesnel yargılara geçiş, duyarlılık tarafından yapılıyor olamaz. Transandantal Estetik'te duyarlılık pasif ve alıcı bir özelliğe sahip olarak anlatılır. O, somut nesnelere ilişkin birtakım algı verileri taşımakla birlikte, gerek tek bir nesnenin nesne olarak düzenli birliğini gerekse nesnelere arası ilişkileri algıda göstermez. Güneş ve taşın ısınma örneğinde güneş, ışık, taş, sıcak gibi çeşitli temsiller (manifold of representations) duyarlılık aracılığı ile verilir. Ancak bu temsillerin bir diğeri ile ilişkisi duyarlılık tarafından verilmeyebilir. Kant bu ilişki kurma, bağlama yetisini duyarlılıktan ayırır ve ona "anlama yetisi" adını verir. Bu yeti aracılığıyla öznel algılamalardan nesnel yargılara ulaşılır.¹⁶ Anlama yetisi duyarlılığın aksine aktiftir ve duyulardan gelen verileri birbirine bağlar. Kant işte anlama yetisinin bu bağlama işlemini "sentez" olarak adlandırır. Sentez çeşitli tiplerde, deneysel ya da saf görüyle ilgili olabileceği gibi kavramlar arasında da olabilir. Ancak bunlar arasında keskin ayrımlar yapmak ve onları birbirlerini dışarıda tutacak biçimde yorumlamak doğru olmayacaktır. Çünkü aynı yargı içinde onları birlikte görmek de mümkündür. Onun empirik olarak nitelendirilmesi malzemesini dışarıdan aldığı ve duyusal olanla irtibatlı olduğunu belirtmek içindir. Ama bu durumda bile, onun temelinde ona olanak sağlayan transandantal öge yani "saf sentez" varsayılır. Dolayısıyla Kant, sentezin çeşitli yönlerini anlatmak için farklı adlandırmalar yapıyor olsa da onun esas vurgusu, sentezin çeşitli ögeleri (saf ya da empirik) düzenleme ve onlar arasında yaptığı bağlantılarla ilgilidir.¹⁷ Ayrıca sentez, deneysel kullanımda, duyusal görüden gelen malzemeyi kavramlar altına taşır ve böylece bir köprü vazifesi görerek duyarlılığı anlama yetisine bağlar.¹⁸ Duyarlılığa uzanan bir yönü olmakla birlikte yine de Kant onu bir anlama yetisi eylemi olarak görür.¹⁹ Bu nedenle onun aynı zamanda bir düşünme, bir yargı olarak kendini gösterdiği de söylenebilir.

SAE'nin ilk baskısında, sentezin üç yönünden bahsedilir. Kant, onları "ayrısamanın sentezi" (Synthesis der Apprehension), "yeniden üretici sentez"

¹⁵ Immanuel Kant, *Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1995, 51-52

¹⁶ Norman Kemp Smith. *A Commentary To Kant's Critique of Pure Reason*. London, Macmillan And Co., Limited, Kindle edition, 2013, 596

¹⁷ Paton, *Kant's Metaphysic of Experience*, 504-5

¹⁸ Ahmet Emre Dağtaşoğlu, "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları" Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, 2013, 128

¹⁹ Kant, *SAE*, B 130

(die reproduktive Synthesis) ve “kavramda tanımanın sentezi” (Synthesis der Rekognition im Begriffe) olarak sıralar.²⁰ Sentezin her üç yönü de, birbirini takip eden anlarda, verilen algıları düzenler ve buna bağlı olarak oluşan bilinç içeriklerini birleştirir. Ve her üçü de, duyarlılığın apriori formu ve tüm duyu verilerinin içeri alınma koşulu olan zaman formu üzerinde işlem yapar.²¹ Belirli bir nesneye bir süre boyunca bakıldığında o, zamanın farklı anlarında, değişik açılardan, farklı duyu izlenimleri olarak alınır. Ama bu farklı duyu izlenimleri için farklı adlar konulmaz. Bunun yerine bütün bu süre boyunca algılanan şeyin bir ve aynı şey olduğu bilinir. Bu durum Hartnack'ın yaptığı gibi farklı zaman ve onda ki algı içeriklerinin, sembollerle gösterildiği bir örnek üzerinden daha iyi anlatılabilir. Bir nesnenin algılandığı başlangıç zamanı T1, son zamanı da T5 olsun. Yani nesne T1 ile T5 arasında izlenmiş olsun. T1'deki algı içerikleri S1, T2'deki S2, T3'deki S3... ve böylece T5'deki de S5 olarak adlandırılın. Sembollerle ifade edilen bu şey hakkında konuşmak istendiğinde farklı algılardan bahsetmek yerine, onların ait olduğu nesne hakkında konuşulur. Kant'a göre bu, sentezin “ayırısama” yönü ile mümkün olur ve böylece çeşitli duyu verilerinden bir birlik oluşturulur. Bu birlik farklı duyu izlenimlerinin bağlanması ya da bir arada tutulması ile gerçekleşir. Eğer böyle olmamış olsaydı, bir ve aynı nesne hakkında konuşma olanağı olmazdı. Bu durumda, bütün konuşmalar, sırası ile alınan farklı duyu verilerinin ardışıkları üzerine olurdu.²² Anlama yetisi, burada sentez aracılığıyla, içinde bulunulan belli bir zaman diliminde, algıladığı dağınık izlenimlerden bir bütün oluşturur. Ancak bu süre içinde, algıda bulunmayan bir şey hakkında konuşmak istenirse sentezin bu yönü yeterli olmayacaktır. Daha önceki bir algının şu andakine eklenebilmesi için onun zihinde canlandırılması yani algılandığı biçimiyle hatırlanması gerekecektir.²³ Kant'a göre bu işlem, sentezin “yeniden üretimi” ile yapılır. Eğer sentez böylesi bir fonksiyona sahip olmamış olsaydı, 1, 2, 3... gibi oldukça basit bir sayı sayma işlemi dahi yapılamazdı.

Düşüncede bir çizgiyi çizmeyi, ya da bir öğleden başka bir zamanı düşünmeyi ya da giderek belli bir sayıyı tasarlamayı istediğim zaman, ilkin zorunlu olarak düşüncemde bu çoklu tasarımları birbiri ardına kavramam gerekir. Ama eğer önceki tasarımın düşüncesini her zaman düşünceden düşecek ve onları bir sonrakine ilerlerken

²⁰ Kant, SAE, A 98

²¹ Smith, *A Commentary To Kant's Critique of Pure Reason*. 523

²² Justus Hartnack, *Kant's Theory of Knowledge*, Trn. M. Holmes Harsthorne, New York, Hackett Publishing Company, 2001, 47-8

²³ Aykut Küçükparmak, “Kant'a Göre Bilgi Ve Metafizik'in İmkânı”, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2014, 67

yeniden üretmeyecek olursam hiçbir zaman tam bir tasarım, o sözü edilen düşüncelerin tümü, giderek mekân ve zamanın en saf ve en ilk temel tasarımları bile ortaya çıkamazlardı.²⁴

Alıntı sentezde yeniden üretimin bilgi için gerekli bir koşul olduğunu belirtir. Ancak yeniden üretilen içeriğin önceki ile aynı olması ve bunun böyle olduğunun bilincinde de olmak gerekir. "Düşündüğümüzün bir an önce düşündüğümüz ile tam olarak aynı olduğunun bilinci olmasaydı, tasarımlar dizisindeki tüm yeniden üretim yararsız olurdu."²⁵ Sentezin "kavramda tanıma" yönü bu noktada devreye girer. Sayı sayma davranışında birimleri birimlere ekleyerek ilerlerken eldeki sayıya, üzerine eklenecek sayı unutulursa birlik oluşturacak bir sayı dizisi oluşturmak imkânsız olurdu. Sentezin bu üç yönü ayrımsama, yeniden üretim ve kavramda tanıma Kant'a göre çeşitli temsillerin bir nesne olarak kurulması ve dolayısıyla bilgi edinilmesi için gerekli koşullardır.²⁶ Onlar aracılığıyla algı parçalarına yukarıda gösterildiği gibi bir düzen ve yapı eklenmiş olur. Algı parçaları deneyle veriliyor olsa da onların bir araya getirilip bilgi nesnesine dönüştürülmesi ancak kökleri anlama yetisinde olan sentezle mümkün olmaktadır. Böyle olmakla birlikte bilişsel süreç sentezle son bulmaz. Kendisine gelinceye kadar dış dünyadan duyarlılığın formları ile veriler alınır ve bu malzeme onun aracılığı ile birleştirilir, bağlanır. Şimdi bu birleştirilen, bağlanan malzemeye yani yargılara bir birlik verecek, onların öznesi olan ilke aranacaktır.

Tamalğı

Bu ilke arayışı bizi Kant'ın en önemli çalışmam dediği Transandantal Dedüksiyonun en merkezi kavramına, 'tamalğı'ya, götürür²⁷. Tamalğı ile ilgili olarak Kant *SAE*'de bir dipnotta "Anlama yetisinin tüm kullanımı, giderek bütün bir mantık ve bununla birlikte Transandantal Felsefe'nin bağlanması gereken en yüksek noktadır."²⁸ diye açıklama yapar. Ayrıca dipnotun ait olduğu paragrafın sonunda şu eklemeyi de yapar: "Bu tamalğı ilkesi bütün bir insan bilgisinde ki en yüksek ilkedir." Tamalğının önemine ilişkin olarak Gregory Klass da "nasıl ki

²⁴ Kant, *SAE*, A 103

²⁵ Kant, *SAE*, A 104

²⁶ Hartnack, *Kant's Theory of Knowledge*, 48

²⁷ Tamalğı dilimizde 'farkındalık' ya da 'bilinç' ile aynı anlamda kullanılabilen bir kavramdır. Tamalğı, düşünce tarihinde algı ile birlikte ve hatta onun en yüksek derecesi olarak da görülmüştür. Ayrıca onun "ben", "benlik" gibi kavramlarla da yakın ilişkisi bulunur (Dağtaoğlu, "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları", 87). Mesela C. G Jung benliği bilincin merkezi ya da "bilincin öznesi" olarak görmektedir. Bkz. Jolande Jacobi; C. G Jung Psikolojisi, çev. Mehmet Arap, İlhan Yayınları, İstanbul 2002, 21

²⁸ Kant, *SAE*, B 134 (Dipnot)

Transandantal Dedüksiyon *SAE*'nin merkezinde bulunuyorsa tamalgı ilkesi de dedüksiyonun merkezinde bulunur"²⁹ değerlendirmesini yapmaktadır.

Tamalgı duyusal deneyimle ilişkisinde "empirik", deneysel olandan ayırt edilmesi için "saf", "düşünüyorum" tasarımı üretirken "özbilinç" olarak nitelendirilir.³⁰ Bunlara ek olarak tamalgının birlik ilkesi olduğu ve tüm eylemlerinde bir bütünlük ihtiva ettiğini göstermek için, "öz bilincin transandantal birliği", "tamalgının sentetik birliği", "tamalgının kökensel sentetik birliği" gibi çeşitli tamlamalarla ifade edilir.³¹ Tamalgıya ilişkin Kant'ın yaptığı tüm farklı nitelemeler onun biliş sürecindeki çeşitli fonksiyonlarını göstermek içindir. Bunlardan her biri müstakil bir yeti değil hepsi de tamalgıda birleşen onun farklı fonksiyonlarıdır. Bazen bu nitelemeler bir arada verilir bazen de tamalgının belli özelliklerine dikkat çekmek için bunlardan biri kullanılır. Kullanım ne şekilde olursa olsun bunlar tamalgının nitelikleri olarak bir arada bulunur. Yani tamalgının transandantal olduğu söylendiğinde onun saf ve kökensel oluşu da orada durmaktadır.³²

Kant *SAE*'nin B baskısında ilkin tamalgının "saf" ya da "kökensel" (der reinen Apperception) olması gerektiğini söyler. Bunu bir nesnenin içeriği ya da deneyimine ilişkin bilinçle, nesne içeriği olmaksızın öznenin kendi kendisinin bilinci arasındaki ayrımı göstermek için yapar.³³ Çevresini saran görünüşler içinde onlara eşlik eden saf bilinç olarak kendisini onlardan ayrı gördüğünde; tüm kısmi bilinçleri (empirik tamalgıyı) kendinde birleştirip, çeşitli tasarımlar içinde kendi sürekliliği ve özdeşliğini fark ettiğinde o, transandantal ya da saf-

²⁹Akt. Dağtaşoğlu, "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları", 89

³⁰ Kant, *SAE*, A 107/B 132

³¹ Kant, *SAE*, B 132-5

³² Dağtaşoğlu, "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları", 90

³³ Bu aynı zamanda Kant'ın yaptığı fenomen-numen ayrımının benlik üzerindeki izdüşümü olarak görülmüştür. Buna göre tamalgı saf kökensel yönüyle numenal dünyanın, nesnelere dönük kısmi bilinç halleri ile fenomenal dünyanın bir parçasıdır. Buna bağlı olarak birinci durumda o numenal benlik ikinci durumda ise empirik benliktir. Numenal benlik daha sonra da göreceğimiz gibi zaman ve mekân formları içinde yer almadığı ve buna bağlı olarak kategoriler altına alınmadığı için ona dair her hangi bir bilgi edinilemez. Ama fenomenal benlik, fiziksel dünyanın bir parçası olduğu için tıpkı fiziki objeler gibi zaman ve mekân koşullarına tabîdir ve kategoriler altında durur. Benliğin bu iki farklı yönü birbirinden tamamen ayrı iki şey olarak görülmemelidir. Daha ziyade ona ilişkin bilgi edinebildiğimiz bir nokta bulunmakla birlikte belli bir yerden sonra (duyusal sınırların ötesi) ona dair bilgi edinmenin mümkün olmadığı, köklerinin insan aklının yetişemeyeceği derinliklere uzandığının ifadesi olarak görülmelidir. İlke olarak o elbette tek ve bütündür. Nitekim Kant antropoloji konulu çalışmasında benliğin bu ikili yapısının tek bir varlığın ikili yönü olarak görülmesi gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiştir: "Benlik... maddi olarak değil, fakat biçimsel olarak ikidir; yani temsil edildiği tarz itibarıyla iki, ama içeriği itibarıyla tektir." Bkz. Şahabettin Yalçın; "Kant'ta Transandantal Ben Bilinci" Felsefe Dünyası, 2004/1(39), s. 57

kökenseldir.³⁴ Bu yönüyle tamalgı aynı zamanda Hume'un, benliği algı demeti, algı içeriklerinin toplamı olarak gören iddiasına karşı bir cevap niteliğindedir. Çünkü Kant burada demiş oluyor ki, saf-kökensel-transandantal tamalgı, kendisine konu olan içeriklerden, Hume'un deyimiyile "algı demeti"nden, ayrı bir var oluşa da sahiptir. "Düşünüyorum"³⁵ yargısı her türlü bilinç içeriğinin dışarıda bırakıldığı, bilenin yalnızca kendisi ile baş başa kaldığı böylesi bir durumun ifadesidir. Tamalgı bu durumda özbilinç olarak, dışsal olan ne varsa onlardan ayrı, kendisiyle birdir ve bunun farkındadır. Bu farkındalığa sahip olduğu içindir ki, daha sonra zaman formu ile içeri alınan, tasarımı kurduğu şeylere (iç duyu ya da empirik tamalgı olarak) eşlik ederek onları "benim tasarımlarım" olarak ifade edebiliyor. "Tasarımların çoklusunu bir bilinçte kavrayabilmem yoluyla ki onları tümüyle benim tasarımlarım olarak adlandırabilirim."³⁶ Aksi takdirde "Algı ya da tasarım olanaksız ya da benim için bir hiç olurdu."³⁷ Onun tüm algılara eşlik ediyor olarak görülmesinin nedeni budur. Düşünmenin araçları olarak kategoriler ve aynı zihinsel eylemin sonuçları olarak ortaya çıkan "deneyim", "yargı", "sentez" gibi kavramlar da yine kaynağını tamalgıda bulur.³⁸ Kısaca ifade edecek olursak deneyim, gerek iç gerekse dış duyumdan gelen verilerin senteze tabi tutulması ile oluşur. Sentez ise yukarıda işaret edildiği gibi deneyimin koşulu olarak onu önceler ve anlama yetisinin kategorilerine göre yapılır.³⁹ Bu noktada kategori ve "saf sentez" in aynı şeye işaret ettiği söylenebilir.⁴⁰ Böylece deneyim, kategorilerin işletilmesi, onların iş görmesi olarak ortaya çıkar. Daha önce

³⁴ Kant, *SAE*, A 107 / B 133

³⁵ "Düşünüyorum", bilindiği gibi Descartes felsefesi açısından temel bir kavramdır. Ancak Kant burada öznenin kendi üzerine dönerek edindiği farkındalık ile yetinmemiş, düşünme eyleminin nasıl gerçekleştiğini de açıklamıştır. Düşünme kısaca anlama yetisi ve onun kategorileri aracılığı ile gerçekleşir. Bkz. Heinz Heimsoeth; Immanuel Kant'ın Felsefesi. çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986, s. 92-3.

Ayrıca Descartes'ın bu kavrama dayanarak ruh hakkında söyledikleri ve yine ondan hareketle Tanrı ve Evren'e ilişkin varsayımları, Kant'a göre bu kavram hakkında bildiklerimizden çıkartılamayacak şeylerdir (Dağtaşoğlu, "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları", 97).

³⁶ Kant, *SAE*, B 134

³⁷ Kant, *SAE*, B 132

³⁸ Burada artık tamalgıyı transandantal ve empirik olarak nitelemeye gerek görmüyorum. Kendisine irca edilen tüm bilişsel kavramlarla birlikte o bir ve bütündür yani saf, kökensel, transandantaldır. Ne zaman ki o görünüşlerden kaynaklanan tasarımlarla karşılaşır o zaman iç duyu, empirik tamalgı olarak adlandırılır. Yani o görünüşlere bulunduğu kadarıyla empirik ama onlar içinde bile kendisi ile bir olması ve onlar olmaksızın da, Dağtaşoğlu'nun deyimiyile bir potansiyel olması bakımından, transandantaldır (Dağtaşoğlu, "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları", 102)

³⁹ Şahabettin Yalçın, "Kant'ta Transandantal Ben Bilinci", *Felsefe Dünyası*, 1(39), 55-72, 2004, 60-1

⁴⁰ Paton, *Kant's Metaphysic of Experience*, 274

verilen, 'güneş ışığı taşı ısıtır' yargısında güneş ışığı ve taşın ısınması gibi iki farklı durum, algılara konu olup kategorilerden nedensellik altına getirilmiş ve bu kategoriden kaynaklanan bir kurala göre birbirine bağlanmıştır. Yani sentez yapılmış, deneyim oluşmuştur. Deneyim aynı zamanda bilgi ve onun taşıyıcısı olarak yargıya da kaynaklık eder. Böylece hepsi de anlama yetisine ait olan kavramlar tamalgının üzerine bina edilmiş olur. Zaten Kant, "aslında bu tamalgı yetisi anlama yetisinin kendisidir"⁴¹ diyerek anlama yetisi ve tamalgıyı bir ve aynı şey olarak göstermiştir.

Tamalgı burada, bilginin oluşum sürecinde, ikili bir görev icra ederek, sentez aracılığı ile bir taraftan duyuusal izlenimlerden gelen tasarımları alır diğer taraftan onlara kategorileri aracılığı ile belli kurallar uygulayarak verileri bir anlamda kendi bilebileceği bir biçime sokar. Başlangıçta dağınık olan duyu verilerine, kuralları aracılığı ile düzen vererek onları birer bilgi nesnesi yapar.⁴² Tüm bu işlemlerde o, Hume'un algılar ile varlık kazanan benlik anlayışının aksine varlığını kesintisiz sürdürerek birliğini korur. Kant bu birliğin önemini vurgulamak için yukarıda tamlama biçimindeki nitelemeleri de içerecek anlamda, onu, 'transandantal birlik', 'tamalgının transandantal birliği' (die transzendentale einheit der apperzeption) olarak ifade eder.⁴³ Bu birlik, farklı tasarımların birleştirilerek onlardan yargılar oluşturulduğu, yine birbirinden farklı yargıların bir araya getirilerek onlardan daha üst birlikler oluşturulduğu zemindir. Bu yönü ile tamalgı, Kant için bilginin vazgeçilmez bir koşulu olarak görülür: "Bilincin tüm görü verilerini önceleyen ve nesnelerin tüm tasarımları ile onları olanaklı kılacak biricik yolda bağlantıya giren birliği olmaksızın bizde hiçbir bilgi yer alamaz ve bilgilerin birbirleri ile hiçbir bağlantı ve birlikleri olamaz."⁴⁴

Bilginin oluşabilmesi için vazgeçilmez bir koşul olmasına karşılık tamalgı, kendisi hakkında bilgi edinmek için ona yaklaşıldığında, ne kadar uğraşılırsa uğraşılırsın, bir ufuk çizgisi gibi her defasında uzakta kalır. Bu durumda, "onun hakkında bilgi edinilemiyor ise yukarıdaki nitelemeler nasıl yapılıyor?" gibi bir soru akla gelebilir. Kant'ın buna cevabı bu nitelemelerin analitik olduğu yönünde olacaktır. Nitekim tamalgının birliğini açıklarken yaptığı analizde Kant, birliğin tamalgı ile özdeş olduğunu ve bu nedenle analitik bir önerme olduğunu söyler. Onun deyişiyle: "Tamalgının zorunlu birliği ilkesi

⁴¹ Kant, *SAE*, B 134 (Dipnot)

⁴² Küçükparmak, "Kant'a Göre Bilgi Ve Metafiziğin İmkânı", 65

⁴³ Kitcher, *Critique of Pure Reason Introduction*, Introduction xlv

⁴⁴ Kant, *SAE*, A 107

kendisi ile özdeş ve dolayısıyla analitik bir önermedir.”⁴⁵ Bir şey hakkında bilginizi genişletecek olan sentetik yargılardır. Onlar da ancak deneye dayalı veriler üzerine kurulabilir. Tamalgı, saf-kökensel-transandantal olmak bakımından kendisinden duyusal veriler alınmadığı, duyarlılığın zaman ve mekân formlarına konu olamadığı ve böylece kategoriler altına düşmediği için mahiyeti hakkında bilgi edinemeyiz.⁴⁶ O kendi üzerine düşünürken edindiği malumatta da yine duyusal bir içerik değil yalnızca var olduğunun bilincidir. Bu bilinç farkındalığı onun kendisine ait bir bilgi vermez.⁴⁷ Bu durumda o “özbilinç” olarak kendi farkındalığını “düşünüyorum” yargısı ile dışsallaştırabilir. Bu önerme de analitik olduğu için yine onun hakkındaki bilgiyi çoğaltmaz.

Kant'ın Dedüksiyonda şu ana kadar değinilen nesnenin a priori bilgisi için gerekçelerini özetleyecek olursak o ilkin, çeşitli temsillerin bilgi formunda ifade edilebilmesi için onların bir araya getirilip belli açılardan bir diğeri ile irtibatlandırılması gerektiğini düşünür. Bu irtibatlandırmayı sentez olarak adlandırır ve sentezin deney aracılığı ile verilemeyeceğini bu nedenle onun anlama yetisi eylemi olduğunu söyler. Sentezin çeşitli yönlerini, ayırısama, yeniden üretme, tanıma gibi farklı adlarla ifade etse de onun bu konuda altını çizdiği şey, bilginin oluşabilmesi için çeşitli öğelerin birleştirilmesi, onlar arasında bağıntılar kurulması gerektiğidir. Bu noktada bağıntıyı yapan şeyin saf, transandantal oluşu, deneyi incelemesi, deneyin koşulu olması onun esas vurgusudur. İkinci olarak bu saf sentez ya da bağıntıların, bilginin ifade araçları olabilmek için kendilerini yargı formunda ifade etmeleri gerekir. Yargılar ise daha önce belirtildiği gibi kökeninde kategoriler olan ifade biçimleridir. Öyleyse kategoriler bilginin oluşması için gerekli koşullardır. Son olarak sentez, yargı, kategori gibi bilginin oluşması için gerekli tüm koşullar Kant'ın tamalgı dediği ve bilişsel yetilerin temeline koyduğu en üst ilkeye bağlanır. Yargıyı oluşturan A ve B gibi iki ayrı bileşen ancak onlara eşlik eden bir ve aynı özne ya da bilinç birliği yoluyla bir araya gelerek yargı formuna dönüşebilir. Yine, sentezin biçimleri olarak hatırlama ya da yeniden yaratma ancak aynı öznenin T1 ve T2 zamanına şahitlik etmesi ile bir araya getirilebilir. Aksi durumda T1 zamanında nesneyi algılayan özne ile T2 zamanında algılayan özne farklı olur, dolayısıyla onları bir araya getirmek ve bir sentezde birleştirmek de mümkün olmazdı. Böylece bilginin imkânı da ortadan kalkmış olurdu. Bilginin oluşabilmesi için bilişsel sürece eşlik eden sentez, yargı, kategori, gibi süreci açıklayan her bir etmen aslında tamalgının kendini ortaya koyma biçimleri olarak bir ve aynı şeyde

⁴⁵ Kant, *SAE*, B 135

⁴⁶ Yalçın, “Kant'ta Transandantal Ben Bilinci”, 60,64

⁴⁷ Kant, *SAE*, B 158/A 398

birleşir. Onların farklı kavramlarla ifade edilişi yalnızca onların bilişsel süreçte icra ettiği farklı fonksiyonları vurgulamak içindir. Onlar olmaksızın ya da kendini onda gösteren belirtilerin dışında tamalğının nasıl bir şey olduğunu bilmiyoruz. Ona ilişkin bildiğimiz tek şey, bilginin en üst epistemolojik koşulu olmasıdır.

Doğa Yasalarının A Priori Bilgisi

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak Kant'ta "nesnenin a priori bilgisi"nin nasıl mümkün olduğunun izahı yapılabilir. Nesnenin a priori bilgisi daha önce belirtildiği gibi aynı zamanda tüm nesnelerin toplamı olarak doğanın a priori bilgisidir. Doğa derken dikkat genelde dış dünyaya çevrilir: Üzerinde binbir türlü bitkinin yeşerdiği, dağları, ormanları, akarsuları ile capcanlı; yanardağları, depremleri, yıldırımları ile ürkün; yaşama sahne olduğu kadar ölüme de sahne olan yeryüzüne, tabiata bakar. Yetinmez ve başını gökyüzüne kaldırır; dönen küreler, yıldız sistemleri, sonsuz boşluk... Yıldızlı gökler elbette Kant'ı da çok etkilemişti. Ancak o, a priori bilgisine sahip olduğunu düşündüğü doğayı, bu yolla, uzaklarda aramaz. Çünkü ona göre doğa, bu anlamıyla, yeryüzünde ya da göklerde aranacak bizatihi bir varlık değildir. Onun kendi başına nasıl bir şey olduğu bilinemez. Bilinen tek şey ona dair görünüşler ve buna bağlı deneyim ve yargılardır. Deneyim ise daha önce söylendiği gibi, insan aklında, onun anlama yetisinde gerçekleşir. Kant doğayı işte burada arar ve onu "şeylerin yasalarla belirlenen varoluşu" olarak orada bulur.⁴⁸ Yasalarla belirlenen varoluş olarak doğa nedir? Bu sorunun cevabı Kant'a göre, anlama yetisinin kategorilerinde aranmalıdır. Çünkü kategoriler: "görünürlere ve dolayısıyla tüm görünüşlerin toplamı olarak doğaya a priori yasalar veren kavramlardır."⁴⁹ Doğa bir bakıma kategorilerin kullanım alanıdır.⁵⁰ Onlar duyulardan gelen malzemeyi, ihtiva ettikleri kurallara göre işler.⁵¹ Bunun nasıl yapıldığı matematikteki dört işlem kuralına benzetilebilir. Bu işlemlerden her biri bir kural içerir ve sayılar bu kurala göre işleme tabî tutulur. Farklı iki sayı bu işlemlere ait işaretlerden biri ile karşılaştırıldığında, (+) bir sayıyı diğerine ekler, (-) bir sayıdan diğerini çıkarır, (x) bir sayı kadar diğer sayıyı toplar ve (÷) bir sayıyı başka birine böler. Duyu verileri

⁴⁸ Kant; *Prolegomena*, 44

⁴⁹ Kant, *SAE*, B 161

⁵⁰ İmgelem, görüsü olmayan bir şeyi de tasarımıyabileceği için kategorilerin doğa dışı kullanımları da vardır (B 151). Ancak kategorileri duyusal alan dışında kullanmak Kant'a göre bilgi açısından verimsizdir (B 149). Kategorilerin bu tür uygulamaları nesnel karşılıkları olmayan düşünce varlıkları ya da yanılsamalara neden olur. Transandantal Diyalektik'te bu konu etraflıca işlenir.

⁵¹ Kant, *SAE*, A 126

söz konusu olduğunda da kategorilerden kaynaklanan kurallar onlar üzerine işlem yapar. Bu işlem kimi zaman dış dünyanın temsillerini birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında ele almak biçiminde yapılır. Kimi zaman da bir temsilin ne olduğu, onun miktarı ya da o anki durumuyla ilgili olabilir. Mesela duysal izlenimler, nedensellik kategorisi altına getirildiğinde, güneş ışığı ve taşın ısınma örneğinde olduğu gibi birbirinden farklı şeyler nedensel ilgiye göre birbirine bağlanır. Böylece taşın ısınma nedeni güneş ışığıdır gibi bir yargı elde edilir. Kant'ın söylediğine göre nitelik, nicelik, ilişki ve modaliteye ait on iki kategori, bu gibi kurallar içerir ve duyarlıktan gelen "temsiller" onlar altına getirildiklerinde her biri sahip olduğu kurala göre bu içerikler üzerine işlem yapar. Bu işlemlerin nasıl yapıldığının ayrıntıları ve kategorilerin zaman formuna göre duysal verilere nasıl uygulanacağını kuralları Dedüksiyon'dan sonraki bölüm olan "İlkelerin Analitiği" başlığı altında ele alınır. Ancak Dedüksiyon bu noktada kategorileri tüm deneyimin temel koşulları olarak göstermekle yetinir.

Hatırlanacak olursa duyarlılığın mekân ve zaman formları yalnızca duysal görü biçimleri olarak değil aynı zamanda saf görüler olarak da temsil edilirler. Bu durumda görülerin saf veya duysal olmasına bağlı olarak sentezin kendisi de saf veya empirik olur. Duyular aracılığıyla alınan verilere kategorilerin uygulanması ile "empirik sentez", her hangi bir duysal içerik taşımayan "saf görü" biçimlerine kategorilerin uygulanması ile "saf sentez" meydana gelir. Ancak her iki durumda da olanaklı tüm sentez biçimleri kategoriler altında a priori olarak bulunur. Bilgi bu a priori bağıntılar yoluyla mümkün olduğu için kategoriler, bilgi ve dolayısıyla deneyim olasılığının koşullarıdır ve tüm deneyim nesnelere için a priori geçerlidir.⁵² Kategorilerin ihtiva ettiği mümkün sentez biçimleri ya da kurallar daha önce söylendiği gibi duyular yoluyla dış dünyadan alınmış değillerdir. Onlar anlama yetisinde, henüz duyu verisi ile karşılaşmadan önce hazır olarak bulunurlar. Kurallar, anlama yetisinin doğasına aittirler. Bunlar çeşitli türden temsillerle karşılaştıklarında herhangi bir değişikliğe uğramazlar aksine temsilleri değişikliğe uğratarak kendi yapılarına, içerdikleri kurala uydurarak onları bilgi nesnelere dönüştürürler.⁵³ Dolayısıyla anlama yetisinde bulunan kategorilerin, kendilerine ulaşan malzeme ne olursa olsun onlar üzerine uygulayacakları kurallar, onları nesne yapma biçimleri önceden bellidir. Duysal dünya önceden belli olan bu biçimlere uymak zorundadır. Kant'ın "nesnenin a priori bilgisi" anlama yetisinde bulunur derken söylemek istediği böyle bir şeydir. Yani a priori olarak bilinen, elle tutulur gözle

⁵² Kant, *SAE*, B 161

⁵³ Kant, *SAE*, B 163

görülür fiziki bir nesne değil bir kural, bir işleme tarzı, bir görme kipi ve nihayetinde nesnenin bilgisinin a priori koşullarıdır. Nesne bu yönüyle biçimsel olarak daha kendisi ile karşılaşılmadan önce oradadır ve onun a priori bilgisini mümkün kılan da anlama yetisinin bu yapısıdır.⁵⁴ Böylece aklın doğaya düzen vermesi, ona yasalar buyurması ya da doğa yasalarının a priori olduğu iddiası, anlama yetisinin “katkıları” diyebileceğimiz kökleri anlama yetisinde bulunan kategorilere ve onların ihtiva ettiği kurallara dayanılarak açıklanmış olur.

Bu noktada doğa yasalarının a priori oluşu ya da ne tür yasaların a priori görüldüğü üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. Hiç kuşkusuz bu sorunun etraflıca açıklanabilmesi Dedüksiyonun dışına çıkmayı, *SAE*'de başta “İlkelerin Analitiği” olmak üzere ilgili bölümlere, *Yargı Yetisinin Eleştirisi* ve özellikle Kant'ın doğa yasalarında a priori bilginin imkânına odaklandığı *Doğa Bilimlerinin Metafizik Temelleri* gibi metinlerine bakmayı gerektirir. Böylesi derinlikli bir cevap arayışı bu çalışmanın sınırları dışındadır. Ancak konuya ilişkin Kant'ın temel düşüncesini vermek istersek bir doğa yasasının özelliğinin her şeyden önce onun zorunluluk içermesi ile karakterize edildiğini söyleyebiliriz. Zorunluluk ise güneş ve taş örneğinde olduğu gibi ancak anlama yetisinin duyusal verilere eklediği a priori bilginin özelliği olabilir. Genel olarak doğa, anlama yetisinin kategorileri altında duruyor ve ona ilişkin a priori bilgi bu yolla mümkün oluyorsa da fizik, kimya gibi deneysel bilimlerde tikel yasalara ulaşmak için empirik bilgiye ihtiyaç vardır.⁵⁵ Aksini düşünmek doğa yasalarının tümüyle a priori yasalardan çıkartılabileceği, dış dünyanın varlığını gerekli görmeyen ve yalnızca kavramlarla doğa yasalarının bilgisine ulaşılabileceği gibi Kant'ın bu konudaki görüşlerine tezat düşünceler çağırıştırır. Oysa Kant göre doğa yasaları dâhil her türlü bilgi için kavram ve görülerden oluşan iki temel köke gereksinim vardır. Sonuç olarak doğa yasalarının a priori bilgisinin mümkün olması onun deneyim koşulları altında duruyor olması ile ilgilidir. Tikel yasalar deneyim koşulları olarak kategorilerden çıkartılamaz, empirik olarak araştırılması gerekir.

⁵⁴ Bu sonuç aynı zamanda “Kendilerini her zaman duyulara sunabilen nesnelere kategoriler yoluyla ve dahası görülerin biçimine göre değil de bileşimlerinin doğaya bir bakıma yasalar getirme ve giderek onu olanaklı kılma olanağı”nın açıklamasıdır (B 159). *Prolegomena*'da ise bu sonuç “Saf doğa bilimi nasıl olanaklıdır?” sorusunun çözümü olarak gösterilmiştir. Bkz. Immanuel Kant, *Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1995, 57

⁵⁵ Kant, *SAE*, A91/B 124/B 165

Sonuç

Dedüksiyonda akıl ya da zihinsel yapının, bilgi ve deneyim için zorunlu koşullar olduğu gösterilmek istenir. Bu aynı zamanda, Hume'a atfedilen, zihnin pasif bir alıcı olarak dış gerçeklik tarafından şekillendiği, sübjektif, deneyim objeleri arasında herhangi bir zorunlu ilke kabul etmeyen şüphecî görüşlerin reddi anlamına gelir. Daha öncede söylendiği gibi Kant, dış dünyada bizatihi olarak bulunan ve nesnelere arası ilişkileri düzenleyen bir ilkenin yokluğu konusunda Hume'la aynı düşünür. Ancak bu ilkelerin insan aklında, onun anlama yeteneğinin kategorilerinde bulunduğu iddiasıyla ondan ayrılır. Kant bu iddiasını, yargılarda açıkça görülen, algılar ile verilmediği halde onlarda bulunan bir takım eklenti ya da bağlantılara dayandırır. Duyu verileriyle alınmayan bu nesnel bağlantılar, anlama yetisi ve onun kategorileri aracılığıyla kurulur. Bu bağlama işlemi sentez olarak adlandırılır. Ancak sentez, bilgi edinme sürecinde son nokta değildir. Onun kaynağı Kant'ın en üst ilke dediği tamalgıdır. Tamalgı kategori, sentez, yargı gibi tüm zihinsel aktivitenin zemininde bulunur ve tüm bunların öznesidir. Tamalgı, tüm bilme yetilerinin faili olarak, doğayı bu yetileri ile bildiği için onda gördüğü yasaların kaynağı, aslında kendi zihinsel işleyişinin yapısı ve onun ihtiva ettiği kurallardır. Nesne ya da tüm nesnelere toplamı olarak doğanın a priori bilgisi de bu kurallara dayanılarak açıklanır. Ancak doğanın a priori bilgisi genel olarak dış dünya ya da doğa bilgisi anlamında kullanılır. Fizik, kimya gibi belirli bilimlere ait yasaları kapsamaz. Dolayısıyla suyun "0" °C derecede donduğu ya da "100" °C derecede kaynadığı ancak deneyimle bilinebilir.

Şimdi bu sonuçlara dayanarak Hume'un deneyim anlayışına ve onun getirdiği şüpheciliğe, Kant tarafından verilen cevapları da kolayca çıkarılabılırız. Buna göre, Hume'un öznelciliği, kategorilerden kaynaklanan nesnel ilişkilerle; deney objeleri arasında gördüğü bağlantısızlık fikri, deneyim dünyasının tüm objelerinin, kategorilerden kaynaklanan kurallar altında olmaları ve onların da (sentezde gösterildiği gibi) bir takım zorunlu bağlantılar içermesiyle cevaplandırılır. Son olarak şüphecilik, zihnin yapı ve işleyişi ile onun zemininde bulunan tamalgının, zamanda akıp giden algı verilerinin değişim ve hareketine rağmen, onlardan ayrı kalarak bütünlüğünü ve yapısını sürdürüyor olması ile giderilmiş olur. Dikkat edilirse Hume'a verilen tüm cevaplar ve Kant'ın buradaki tüm diğer iddiaları, kaynağı tamalgıda olan zihnin yapı ve işleyişinde temellenir. Bu nedenle Dedüksiyon'un odağı zihinsel yapının algısı, yasaları, kuralları, çalışma biçimi olmuş ve zihnin bu yapısı deneyimin asgari koşulları olarak sunulmuştur. "Nesneyi bu şekilde bilebilmek için aklın yapısı nasıl

olmalıdır?" türünden bir soru sürekli olarak çalışmaya eşlik ediyor gibi görünür. Bu, tıpkı yuvarlak, top şeklindeki hamurları eline alan birinin hamurun bu şekilde olmasını sağlayan makineyi merak edip onu incelemesine benzer. Kant da aklın yapısına bu tür bir ilgiyle bakar. Ancak Kant'ın durumunda bilgiyi oluşturan yapı, makine gibi somut bir şey olmadığı için bir çıktı olarak bilgi ve onun bileşenleri üzerine düşünülür. Onların algıda bulunmayan bir takım eklentiler içerdiği ve bunların akıl tarafından onlara eklenmiş olabileceği sonucuna varılır. Dolayısıyla aklın bu eklentileri doğa yasalarının a priori köklerini oluşturur.

Kant'ın ulaştığı sonuçlar, nesnesini doğrudan görüp onu betimlemeye çalışan bir bilim adamının değil (bugün algı, düşünme gibi bilişsel yetiler sistematik deney ve gözlemler eşliğinde yapılır) onun kendi ifadesi ile "karanlıkta el yordamıyla yapılan, yeni bir yol açmaya çalışan", görünüşlere bakıp ona kaynaklık ettiği düşünülen gerçeklik hakkında akıl yürüten bir filozofun vardığı sonuçlardır. Buna çalışma nesnesinin kendisinden kaynaklanan zorluklarını da eklediğimizde, vardığı sonuçlar, onun başlangıçta ifade edilen amacını ne ölçüde temellendirdiği bir yana (bu konular bugün hala tartışılmaktadır) Kant'ın giriştiği işin büyüklüğü ve ona düşünce tarihi içerisinde verilen o özel yeri anlamamıza yardımcı olur.

KAYNAKÇA

- Çıvgın, Ayşegül. "Descartes, Hume ve Kant Örnekleri Üzerinden Bilginin Tesisinde Hayal Gücünün İşlevi" Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, 2014.
- Dağtaşoğlu, Ahmet Emre. "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutlar", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, 2013.
- Dicker, Georges. *Kant's Theory of Knowledge-An Analytical Introduction*, New York: Oxford University Press, 2004.
- Hartnack, Justus. *Kant's Theory of Knowledge*, trn. M. Holmes Harsthorne, New York: Hackett Publishing Company, 2001.
- Heimsoeth, Heinz. *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Hume, David (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009.
- Jacobi, Jolande. *C. G. Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul: İlhan Yayınları, 2002.
- Kitcher, Patricia. *Critique of Pure Reason Introduction*. Trn. Werner S. Pluhar, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1996.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1993.
- Kant, Immanuel. *Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1995.
- Küçükparmak, Aykut. "Kant'a Göre Bilgi Ve Metafiziğin İmkânı" Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2014.
- Paton, H. J. *Kant's Metaphysic of Experience*, Volume I, London: George Allen&Unvin Ltd. 1936.
- Smith, Norman Kemp. *A Commentary To Kant's Critique of Pure Reason*. London: Macmillan And Co., Limited, 2013, Kindle edition.
- Wood, Allen W. *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitabevi, 2009.
- Yalçın, Şahabettin. "Kant'ta Transandantal Ben Bilinci", *Felsefe Dünyası*, 2004, 1(39), 55-72.